

dr Paweł Łabuz

adiunkt Wyższej Szkoły Prawa, Ekonomii i Nauk Medycznych w Kielcach

dr Tomasz Safjański

WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa, Centrum Profilaktyki Biznesu VISNA

Działania kontrwykrywcze grup przestępczych ukierunkowane na ograniczenie skuteczności obserwacji prowadzonej w ramach działań operacyjnych

Streszczenie

Artykuł przedstawia zasadnicze aspekty taktyki i techniki przestępczej zmierzającej do ograniczenia skuteczności obserwacji prowadzonej w ramach działań operacyjnych. W tekście scharakteryzowano możliwe sposoby działań przestępczych zmierzające do uniemożliwienia służbom wykonującym obserwację dokonywanie spostrzeżeń o charakterze wykrywczym. Przedmiotowa problematyka jest zagadnieniem nadzwyczaj skomplikowanym z powodu swej specyfiki. Działania kontrwykrywcze zorganizowanych grup przestępczych nie stanowiły dotąd priorytetowego obszaru zainteresowania kryminalistyki. W artykule zwrócono uwagę na korzyści wynikające ze znajomości taktyki i techniki przestępczej w omawianym zakresie.

Słowa kluczowe: obserwacja, działania kontrwykrywcze, wykrywanie, taktyka przestępcza

Wprowadzenie

Działania kontrwykrywcze w aspekcie obserwacji prowadzonej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych obejmują ogół przedsięwzięć podejmowanych przez przestępców, które zmierzają do uniemożliwienia funkcjonariuszom uprawnionych służb dokonywanie spostrzeżeń o charakterze wykrywczym oraz skutecznej realizacji założonych celów tych czynności.

W chwili obecnej przedsięwzięcia te obejmują szerokie spektrum form, metod i środków (w tym głównie technicznych), które można klasyfikować według różnych kryteriów. W praktyce są to wszelkie sposoby utrudniające lub uniemożliwiające organom ścigania zbieranie informacji o figurancie¹.

Przestępcy od dawna dostrzegają korzyści wynikające z ochrony kontrwykrywczej przed obserwacją, stosując szereg form i metod z zakresu taktyki przestępczej, łącznie z wykorzystaniem

środków techniki specjalnej i zaawansowanej technologii.

Czynności służb państwowych² polegające na obserwacji osób, miejsc i rzeczy są niejednokrotnie jedną z zasadniczych metod operacyjno-rozpoznawczych – jak w przypadku służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych, które, w odróżnieniu od służb policyjnych, zajmujących się przede wszystkim zapobieganiem, rozpoznaniem i wykrywaniem sprawców przestępstw, zbierają informacje (wiadomości) wyłącznie w celach operacyjno-analitycznych. Należy zaznaczyć, że istnieje wiele metod obserwacyjnych różniących się przede wszystkim stopniem ingerencji obserwatora w obserwowane zjawiska, sposobami rejestracji

¹ Osoba objęta obserwacją przez uprawnione służby; osoba będąca obiektem zainteresowania (rozpracowywana) służby państwowej w ramach prowadzonych czynności operacyjno-rozpoznawczych.

² Służba państwowa – służba policyjna lub specjalna. Zgodnie z art. 11 ustawy o ABW oraz AW przez służby specjalne należy rozumieć: Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencję Wywiadu, Służbę Kontrwywiadu Wojskowego, Służbę Wywiadu Wojskowego oraz Centralne Biuro Antykorupcyjne. Trzeba zaznaczyć, że przywołana regulacja nie definiuje pojęcia „służba specjalna”. Natomiast pozostałe organy, służby i instytucje określono mianem „policyjnych”.

i analizy oraz czasem ich trwania. Obserwacja może być jawna i niejawna.

Obserwacja w ujęciu ogólnym obejmuje rozległą problematykę dotyczącą ludzi, mienia, stref strategicznych dla firm, wojska i rządu. Chociaż jest stosowana na szeroką skalę, zapobiegawczo i nagminnie, bez naszej wiedzy, to – jak często podkreśla medialna definicja – dyskretnie. Istnieje także inwigilacja jawna, w której osoba jest informowana o zamontowanym monitoringu, niezależnie od wykorzystywanych form: czy jest to monitoring, podgląd urządzeń komputerowych czy pomieszczeń przez kamery przemysłowe (Podsiadły, 2007).

Systematyka obserwacji policyjnej

Obserwacja policyjna³ to metoda z zakresu czynności operacyjno-rozpoznawczych polegająca na realizacji określonych celów, tj.:

- uzyskiwaniu określonych informacji bądź potwierdzenia uprzednio uzyskanych z innych źródeł informacji o osobach, rzeczach lub miejscach;
- ustaleniu bądź potwierdzeniu obecności określonych osób w danym miejscu;
- ustaleniu składów osobowych (personalnych) grup przestępczych (Gołębiowski, 2008);
- ustaleniu zarówno wszelkich kontaktów osobowych, jak i miejsc kontaktowych (kryjówek, nielegalnych magazynów itp.);
- wsparciu zaplanowanych czynności zasadzki w celu zatrzymania sprawcy lub sprawców na gorącym uczynku.

Katalog określonych celów prowadzonej obserwacji jest raczej uporządkowanym systemem uzyskiwania konkretnych informacji, natomiast nie można traktować go jako katalogu zamkniętego. Poszczególne cele mogą być ujawniane lub pojawiać się zarówno przed zaplanowaną obserwacją, jak i w trakcie jej prowadzenia. Nigdy nie można precyzyjnie określić planu (scenariusza) prowadzonych czynności – tak ich stopnia trudności, jak i odpowiedniego kamuflażu oraz maskowania zapewniającego konspirację obserwatora i tym samym całego przedsięwzięcia, a także samych zachowań obserwowanego (figuranta), stopnia skomplikowania prowadzonych przez niego stosownych zachowań kontrobservacyjnych (kontrykrywczych) oraz zachowań osób z nim w tym czasie współpracujących w tym zakresie.

³ Obserwacja osób, miejsc i środków transportu – śledzenie osób, miejsc, rzeczy i środków transportu, w stosunku do których służby państwowe i inne ustawowo uprawnione podmioty mają prawne podstawy do podejmowania czynności (wg poselskiego projektu ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych).

Obserwacja jest zjawiskiem (zachowaniem) powszechnym, niezbędnym do poznawania otaczającej rzeczywistości. Dzięki niej możliwe staje się uzyskiwanie informacji o zjawiskach w ich naturalnym, niczym nie zakłóconym przebiegu. Obserwacje można prowadzić, zdając się na własne zmysły bądź wspierając je urządzeniami technicznymi (lornetka, mikroskop, kamera itp.) lub bardziej wyrafinowanymi, z wykorzystaniem nowoczesnej technologii (elektroniki – interfejsu). Przykładowo stosowany coraz powszechniej w pojazdach, telefonii komórkowej i innych urządzeniach przenośnych system GPS jest również formą obserwacji (Kosmaty, Kudła 2012).

W wielu miastach zarówno w Polsce, jak i w Europie⁴ sprawnie funkcjonuje tzw. monitoring miejski, którego wyłącznymi funkcjami są: szeroko pojęta poprawa bezpieczeństwa, eliminacja konieczności nieustannej obserwacji oraz automatyczne wykrywanie sytuacji niebezpiecznych. Oczywiście tak rozbudowana infrastruktura systemu telewizji dozorowej powinna mieć odpowiednie cechy, do których należą w szczególności:

- wykrywanie pożarów;
- złożona, wielowymiarowa analiza zachowań grup ludzi;
- rozpoznawanie sposobu poruszania się poszczególnych osób;
- rozpoznawanie mimiki;
- rozpoznawanie tablic rejestracyjnych w pojazdach;
- wykrywanie przedmiotów zagrażających ogólnemu bezpieczeństwu (<http://monitoring24alarmy.blog-spot.com/2014/12/monitoring-miejski-i-jego-wplyw-na.html>).

W Polsce uprawnienie do prowadzenia obserwacji ma dziewięć instytucji państwowych: Policja⁵, Straż Graniczna, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego⁶, Służba Kontrwywiadu

⁴ Szacuje się, że przeciętny londyńczyk zostaje sfilmowany około 300 razy dziennie. W całej Wielkiej Brytanii działa ponad cztery miliony kamer.

⁵ Artykuł 15 ust. 1 pkt 5a: „Policjanci wykonując czynności mają prawo obserwowania i rejestrowania przy użyciu środków technicznych obrazu zdarzeń w miejscach publicznych, a w przypadku czynności operacyjno-rozpoznawczych i administracyjno-porządkowych podejmowanych na podstawie ustawy – także i dźwięku towarzyszącego tym zdarzeniom”. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2017 r., poz. 60, tekst jedn.).

⁶ Artykuł 23. 1 pkt 6: „Funkcjonariusze ABW wykonując czynności mają prawo obserwowania i rejestrowania przy użyciu środków technicznych obrazu zdarzeń w miejscach publicznych oraz dźwięku towarzyszącego tym zdarzeniom w trakcie wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych podejmowanych na podstawie ustawy”.

Wojskowego, Żandarmeria Wojskowa, Krajowa Administracja Skarbowa, Agencja Wywiadu i Służba Wywiadu Wojskowego. Od 1 lutego 2018 roku weszła w życie Ustawa o Służbie Ochrony Państwa, która daje prawo prowadzenia czynności obserwacyjnych funkcjonariuszom SOP – art. 21 pkt. 8.

Obserwacja pozwala na zbieranie informacji o działalności przestępczej przed wszczęciem procedury karnej, w jej trakcie oraz po jej zakończeniu.

Systematyka obserwacji służb specjalnych

Prowadzona obserwacja służb specjalnych, na przykład wywiadowczych – co wynika przede wszystkim z zakresu kompetencyjnego tych służb, posiada bardzo odmienne od służb policyjnych cele stosowanych czynności obserwacyjnych. Niekoniecznie służą one ustaleniu i zatrzymaniu sprawców na gorącym uczynku przestępstwa, gdzie uzyskany materiał stanowić będzie podstawę do wytyczenia dalszych kierunków pracy operacyjnej (np. werbunku figuranta lub osób z jego otoczenia), sprawdzenia mobilności i skuteczności kontrwywiadowczych obcych służb⁷.

Systematyka w technicznych metodach jest także mocno rozbudowana i złożona ze względu na nieograniczony czasookres prowadzonej obserwacji skupiającej się na zebraniu jak najobszerniejszych informacji, w szczególności dotyczących trybu życia figuranta, kontaktów, nawyków oraz innych istotnych dla wywiadu (cywilnego i wojskowego) zachowań rozpracowywanej osoby, niekoniecznie prowadzącej działalność przestępczą, a mającą potrzebne predyspozycje lub możliwości dotarcia do nieosiągalnych dla innych informacji (tajemnic).

Można powiedzieć, że obserwacja służb specjalnych jest także środkiem do zdobycia wiedzy o rozkładzie zajęć figuranta, odwiedzanych przez niego miejscach, nawiązywanych kontaktach, stanie jego psychiki, zachowaniu w ciągu dnia itp. Prawidłowo prowadzony proces pozwala również na ocenę, na ile osoba będąca obiektem działań obserwacyjnych posiada umiejętności stosowania technik operacyjnych, na przykład kontrolobservacyjnych, czy tzw. wyjścia spod obserwacji w dogodnym dla niej momencie. W zależności od stanu rozpracowania figuranta zadania mogą być natury ogólnej lub bardzo precyzyjnie wskazane. Ogólne obejmują właśnie rozpoznanie rozkładu zajęć figuranta w ciągu dnia lub potwierdzenie odwiedzanych lokalizacji. Zadania szczegółowe to precyzyjnie wskazane miejsce i czas

spotkania, wykonanie dokumentacji tego zdarzenia (Schemat ułatwiający..., 2013).

W przypadku obserwacji dokonywanej przez służby kontrwywiadowcze istotnym celem jest ustalenie działalności „szpiegowskiej” przez figuranta będącego w szeroko pojętym zainteresowaniu operacyjnym.

Przeciwdziałanie „szpiegostwu” jest jednym z naczelných zadań służb kontrwywiadowczych. Wiążą się one z rozpoznaniem zdarzeń i zachowań dotyczących działalności obcej agentury i często są ukierunkowane na bardzo długofalowe działania rozpoznawcze. Wymagają one zaangażowania szeregu metod operacyjnych typu obserwacja umożliwiająca poszerzenie wiedzy na temat kontaktów osobowych, miejsc kontaktowych, użytkowanych pojazdów, form komunikacji teleinformatycznej i telekomunikacyjnej oraz uzyskania innych informacji dotyczących profilu osobowościowego potencjalnego szpiega. Ponadto wykorzystanie w tym zakresie pozostałych metod pracy operacyjnej także pozwoli na potwierdzenie (zweryfikowanie) pierwotnych informacji (podejrzeń) o działalności obcego wywiadu i tym samym zaplanowanie oraz przeprowadzenie kolejnych przedsięwzięć mających na celu zapobieżenie dalszej działalności szpiegowskiej (Łabuz, 2017).

Osoby podlegające obserwacji przez służby specjalne często także są dość specyficzne – mogą to być specjalnie przeszkoleni oficerowie obcego wywiadu, agenci realizujący zadania na rzecz obcego wywiadu (szpiegdy), z długoletnim stażem, którzy „zawsze” prowadzą działania kontrwykrywcze w celu „zgubienia” lub „kierunkowania” w korzystny dla siebie sposób działań obserwacyjnych realizowanych w odniesieniu do własnej osoby. Sytuacja związana z wykonywaniem zadań przez agenta służb wywiadowczych, który w ich trakcie nie ujawnił (wykrył) prowadzonej wobec niego obserwacji, może świadczyć o bardzo dobrym jej zakamuflowaniu lub faktycznym jej braku w danych okolicznościach.

Systematyka działań kontrwykrywczych związanych z ochroną korespondencji przestępczej

Jednym ze sposobów przekształcania materiału operacyjnego w dowodowy jest przesłuchanie policjantów prowadzących obserwację w charakterze świadków. W celu niedekonspirowania zarówno tożsamości funkcjonariuszy, jak i samych działań operacyjnych, jakimi jest niejawną obserwacja, istnieje możliwość wykorzystania instytucji świadka⁸

Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz. U. z 2017 r., poz. 60, tekst jedn.).

⁷ „Obce służby” to służby wywiadowcze i kontrwywiadowcze inne niż krajowe oraz państwa poza granicami kraju.

⁸ Artykuł 184 § 1 kpk: „Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego

incognito (anonimowego). Pozwala ona na posłużenie się w ewentualnym postępowaniu karnym materiałem dowodowym uzyskanym z czynności operacyjno-rozpoznawczych, jakimi jest m.in. niejawna obserwacja.

Jak bowiem wiadomo informacje uzyskane w trybie czynności pozaprocesowych dostarczają niejednokrotnie bardziej wiarygodnej i zgodnej z prawdą wiedzy na temat zdarzenia i okoliczności związanych ze świadkiem czy z podejrzanym (chodzi tutaj także o wiedzę, której w sposób procesowy nie da się ani potwierdzić, ani procesowo wykorzystać, mimo iż w odniesieniu do jakiegoś istotnego elementu może ona być zgodna z prawdą obiektywną) (Stryszowski, 2015).

Z tego powodu informacje zgromadzone w trakcie obserwacji w określonych okolicznościach mogą stanowić podstawę do wszczęcia postępowania karnego lub mieć znaczenie dla prowadzonego postępowania. W praktyce materiały te po udostępnieniu lub odtajnieniu są przekazywane do prokuratury jako załącznik do zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa, a tym samym traktowane jako środek dowodowy w postępowaniu karnym.

Systematyka działań kontrwykrywczych

Z praktycznego punktu widzenia wśród działań taktycznych przestępców można wyróżnić w szczególności:

- samokontrolę,
- kontrolobserwację,
- maskowanie,
- rozpoznanie przestępcze,
- działania dezinformacyjne,
- gubienie i kierunkowanie obserwacji.

Właściwie prowadzona *samokontrola* ma na celu uniemożliwienie dokonania obserwowanemu istotnych spostrzeżeń, czyli realizowania jej celu w postaci uzyskiwania istotnych informacji. Podobnie jak samokontrola podczas realizacji działań przestępczych polegająca na weryfikacji miejsca przykładowo przeprowadzanej transakcji narkotykowej pod kątem monitoringu, postronnych osób (potencjalnych świadków itp.), podczas

zakładania przez figuranta wariantu niewidocznej dla niego „obserwacji”.

Miejscami takimi mogą być przestrzenie lub obiekty całkowicie zamknięte dla osób nieupoważnionych, na przykład mieszkanie prywatne⁹, lokal inny niż mieszkalny (lokal użytkowy, sklep, siedziba firmy itp.), pomieszczenie (garaż, magazyn, piwnica, altanka itp.), ogrodzony teren (ogrodzone pole, ogródek działkowy itp.), gdzie nieuprawnione wejście lub wtargnięcie stanowi przestępstwo „zakłócenia miru domowego”¹⁰. Poza tym są także miejsca publiczne, gdzie funkcjonariusz prowadzący obserwację mógłby także niewłaściwie realizować swoje zadania: obiekty lub miejsca gromadzenia się nieformalnych grup subkulturowych (pseudokibice danego klubu), osób homoseksualnych, sekt religijnych, grup nacjonalistycznych itp.

Ponadto „sytuacje” oraz „czasookres” także mogą stanowić istotne przeszkody w prowadzeniu czynności obserwacyjnych, gdzie przykładowo pora dnia nocna, wczesnoranna, wieczorowa są naturalnymi utrudnieniami wizyjnymi w uzyskiwaniu informacji. Również naturalnie mniejsza liczebność przechodniów, klientów w punktach handlowych oraz wiele innych okoliczności typu pora roku, warunki pogodowe, sytuacje związane z imprezami masowymi (wiece, zgromadzenia, mecze sportowe itp.).

Powyższe warunki są stałymi elementami wykorzystywanej przez figurantów samokontroli. Niejednokrotnie są celowo wybierane miejsca „zakłócające” czynności obserwacyjne służb państwowych lub całkowicie je uniemożliwiające, a co za tym idzie – prowadzące do ich dekonspiracji i nieprzynoszące żadnego efektu.

Rozpoznanie przestępcze ma na celu ustalenie, czy osoba jest obserwowana lub czy ustalone zachowanie doprowadzi do objęcia takiej osoby obserwacją (wzbudzi zainteresowanie). Może ono być tożsame z samokontrolą lub formą prowokacji przestępczej (próby, eksperymentu).

W praktyce w rozpoznaniu przestępczym wykorzystywane są:

⁹ W mieszkaniach prywatnych obserwacja może być stosowana tylko i wyłącznie jako jedna z form kontroli operacyjnej, czyli „uzyskiwanie i utrwalanie obrazu lub dźwięku osób z pomieszczeń, środków transportu lub miejsc innych niż miejsca publiczne”.

¹⁰ Artykuł 193 kk: „Kto wdziera się do cudzego domu, mieszkania, lokalu, pomieszczenia albo ogrodzonego terenu albo wbrew żądaniu osoby uprawnionej miejsca takiego nie opuszcza, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku”. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2016 r., poz. 1137, tekst jedn.).

najbliższej, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może wydać postanowienie o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, w tym danych osobowych, jeżeli nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie. Postępowanie w tym zakresie toczy się bez udziału stron i objęte jest tajemnicą państwową. W postanowieniu pomija się okoliczności, o których mowa w zdaniu pierwszym”. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2016 r., poz. 1243, tekst jedn.).

- monitoring wideo – analiza nagrań pozwala zazwyczaj zidentyfikować osoby przebywające w określonych miejscach zbyt długo i bez uzasadnionych powodów czy kręcące się na przykład w pobliżu drzwi, garażu, samochodu, skrzynki podłączeniowej telefonu;
- rejestracja i następnie analiza obrazu otoczenia osoby podejrzewającej prowadzenie wobec niej obserwacji – z użyciem najprostszych nawet urządzeń rejestracji wideo, nasobnych, umieszczanych w ubraniu.

Specyfika działalności przestępczej oraz świadomość przestępców dotycząca typowego rozpoznania przestępczego i właściwego zastosowania taktyki kontrwykrywczej przez przestępców w celu uniemożliwienia zastosowania przez służby skutecznej obserwacji prowadzi do różnorodnych sposobów zdobywania informacji. Przykładowo: o potencjalnej ofierze przestępstwa, miejscach, w których zostanie dokonana przestępcza transakcja, pod kątem ewentualnych do ulokowania punktów obserwacyjnych lub form zastosowania danej obserwacji, a co za tym idzie możliwości jej zalegendorwania i maskowania przez służby. Tak dokonane rozpoznanie przestępcze w zakresie możliwości stania się figurantem dla obserwacji pozwala przestępcom na „wypracowanie” czasu, miejsca oraz sytuacji uniemożliwiających zastosowanie czynności obserwacyjnych.

Celem *kontroobserwacji* jest ustalenie przez kogo osoba jest obserwowana: czy przez konkurencyjną grupę przestępczą, czy przez organy ścigania. Pozwala zidentyfikować, rozpoznawać zarówno ruchome, jak i stałe punkty obserwacyjne. Ponadto kontroobserwacja jest stosowana przez figurantów (grupy przestępcze), którzy z założenia biorą pod uwagę zastosowanie wobec nich obserwacji przez służby lub nawet są przez różnego rodzaju uwarunkowania zmuszeni do przemieszczania się pomimo objęcia obserwacją przez obserwatorów.

Założenie *kontr* oznacza także obserwację samych obserwujących, co może wyglądać jak wzajemna obserwacja. Profesjonalne zespoły obserwacyjne służb państwowych w składzie tych zespołów wyznaczają grupę, która ma za zadanie ujawnienie ewentualnej kontroobserwacji przestępczej. Natomiast sama kontroobserwacja przestępcza ma na celu ujawnianie i identyfikację obserwatorów (punktów obserwacyjnych, wykorzystywanych pojazdów, urządzeń technicznych itp.), przekazywanie wszelkich danych o zachowaniach wywiadowców, tras przemieszczania się, form komunikowania oraz wszystkich istotnych informacji umożliwiających dostosowanie się obserwowanego figuranta do danej sytuacji, a także pozwala na rozpoznanie (np.

na przyszłość) metod obserwacyjnych stosowanych przez daną służbę państwową.

Maskowanie, czyli *działania maskujące policji*, to czynności, których celem jest stworzenie lub wykorzystanie błędnego przeświadczenia osób postronnych co do właściwego znaczenia zdarzeń, przeznaczenia obiektów lub tożsamości osób objętych działaniami policji. Natomiast maskowanie¹¹ prowadzonej działalności przez przestępców jest to celowe stwarzanie różnych sytuacji (zachowań) wyglądających na naturalne i nieistotne, w odniesieniu do których obserwator powinien uważać, że nie należy ich utrzymywać (dokumentować), gdyż są nieważne z punktu widzenia realizacji założonych celów prowadzonej obserwacji.

Działania takie wymagają dużego profesjonalizmu, a także niejednokrotnie własnej inwencji przy dokonywaniu maskowania jakiejś czynności. Przykładem takiego zachowania może być transakcja przekazania konkretnej osobie ważnej informacji lub przedmiotu. Zadaniem zespołu obserwacyjnego jest wówczas sprawne ustalenie osoby (tzw. kontaktu figuranta), sposobu (metody przekazania) oraz konkretnego sprecyzowanego przedmiotu (rzeczy, zapisku itp.). Podobne sytuacje mogą się często powtarzać w różnej konfiguracji. Pozornie zdarzenie takie dla zespołu obserwacyjnego może nic szczególnego nie „wnosić”, lecz z pewnością zawsze powinno być udokumentowane. Figurant w czasie poczęstunku lub odpalania papierosa mógł przekazać „kontaktowi” słownie istotną informację lub w sposób w pełni niewidoczny przekazać „zamaskowany” przedmiot (w paczce papierosów, w zapalniczkę itp.).

Właściwe jest rejestrowanie i dokumentowanie wszystkich zachowań i kontaktów figuranta objętego obserwacją. Natomiast analiza całości uzyskanego materiału (sprawozdania z prowadzonych czynności) stanowi istotne źródło informacji przykładowo na temat kontaktów jako jeden z celów wdrożonych czynności, a także innych sytuacji poznawczych typu stosowanie elementów kontrwykrywczych przez figuranta w życiu codziennym.

W przypadku obserwacji dynamicznej – na przykład mającej na celu zatrzymanie figuranta w momencie dokonywania nielegalnej transakcji, na tzw. gorącym uczynku, gdzie obserwatorzy mają zabezpieczać stałym niejawnym nadzorem figuranta lub figurantów, lecz nie mają wiedzy o roli poszczególnych osób jako kontaktów z figurantami, i gdzie przykładowo może być realizowana czynność operacyjna (kombinacja operacyjna) z udziałem

¹¹ Według *Słownika języka polskiego* (Dunaj, 2017): czynić coś lub kogoś niewidocznym, ukrywać swoje prawdziwe zamiary, uczucia, swój charakter.

osobowego źródła informacji lub ma pojawić się kontrahent itp. – podjęcie decyzji o zatrzymaniu należy do kierującego zespołem obserwacyjnym, który ma bezpośredni kontakt z wnioskodawcą¹² przedmiotowych czynności. System maskowania działań służących przeciwdziałaniu obserwacji w wielu aspektach jest tożsamy z działaniami dezinformującymi.

Działania dezinformacyjne polegają na wprowadzeniu organów ścigania w błąd poprzez ukierunkowane przekazywanie fałszywych informacji. Sytuacjami takimi może być zorientowanie się figuranta o prowadzonych wobec niego czynnościach obserwacyjnych oraz precyzyjnej identyfikacji wywiadowców-obserwatorów, którzy, najczęściej nieświadomi swojej dekonspiracji, nadal realizują zdania, będąc przekonanymi o pełnym zakamufLOWaniu swoich czynności. Niewątpliwie sytuacja taka pozwala na uzyskiwanie, jak się później okazuje, bezwartościowego oraz niezgodnego z rzeczywistym stanem rzeczy materiału (informacji) z realizowanych czynności obserwacyjnych.

Reasumując ten stan rzeczy – *dezinformacja* w *Słowniku języka polskiego* (Dunaj, 2017) jest określana jako informacja fałszywa, kłamliwa lub jako informacja rzekoma, a więc nieposiadająca cech typowej informacji podnoszącej poziom wiedzy odbiorcy. Etymologicznie w języku polskim przedrostek *dez-* w wyrazach złożonych (zwłaszcza przed samogłoską) oznacza przeciwieństwo (organizacja – dezorganizacja), odwrotność (orientacja – dezorientacja), a nawet brak akceptacji, zgody (np. aprobata – dezaprobata). Tak więc dezinformacja to przekazanie fałszywej informacji, wprowadzającej w błąd odbiorcę. Należy zakładać, że przekazanie nieprawdziwej informacji będzie najczęściej służyło uzyskaniu określonego efektu wynikającego z niewiedzy osoby lub instytucji będącej obiektem dezinformacji. Nie można jednak wykluczyć, że dezinformacja wystąpi w sposób niezamierzony jako błąd w rozumieniu treści informacyjnej lub wynik jej zniekształcenia (Wrzosek, 2005).

Gubienie i kierunkowanie obserwacji ma w szczególności na celu zerwanie kontaktu z obserwowanym. Istotą jest zaskoczenie, odwrócenie uwagi obserwującego lub uśpienie jego czujności. Przykładem zaskoczenia może być popełnianie wykroczeń drogowych polegających na przejeżdżaniu na czerwonym świetle, w celu na przykład ominięcia korka przez przejazd chodnikiem pomiędzy poruszającymi się przechodniami oraz wiele innych nieprzewidywalnych zachowań

o znamionach czynów zabronionych; nagła zmiana formy przemieszczania się z pieszej na jazdę jako pasażer szybkim sportowym motocyklem, rowerem, deskorolką. Elementem tzw. gubienia jest także sytuacja informowania (zgłaszania telefonicznie, osobiście itp.) policji o „podejrzanych” osobach (wywiadowcy) śledzących figuranta oraz wyrażanie obawy o swoje życie i zdrowie, informowanie o pojeździe stojącym od dłuższego czasu na parkingu osiedlowym itp. Wymienione sytuacje w naturalny sposób powodują podejmowanie, zgłoszonych dyżurnemu policji, interwencji polegającej co najmniej na wylegitymowaniu tych osób oraz przykładowo na kontroli pojazdu w związku z zaistniałym zgłoszeniem obywatelskim.

Celowe ukierunkowanie (tzw. prowadzenie) zespołu obserwacyjnego przez świadomego prowadzonej obserwacji wobec figuranta jest także stałym elementem taktyki przestępczej polegającej na przemieszczaniu się obserwatorów ściśle za figurantem. Ten specjalnie pozostaje w zasięgu wywiadowców, nie utrudniając im prowadzenia obserwacji, ale też nie wykonując żadnych czynności mogących mieć znaczenie z punktu widzenia celowości całego przedsięwzięcia obserwacyjnego (ustalenie nieznanych kontaktów i miejsc, adresów itp.).

Legalizacja działań przestępczych przez funkcjonariuszy służb państwowych na przykładzie czynności obserwacji policyjnej

Funkcjonariusze służb państwowych, którzy realizują czynności operacyjno-rozpoznawcze, a zarazem prowadzą działalność przestępczą w różnej formie, zarówno samodzielnie, jak i we współpracy z innymi funkcjonariuszami lub przestępcami niebędącymi funkcjonariuszami, także prowadzą działania kontrwykrywcze. Jest to bardzo „trudna” sytuacja wykrywczo-dowodowa z uwagi na możliwość wykorzystywania dostępnych (uprawnienie ustawowe) narzędzi prawnych w postaci wszelkich metod pracy operacyjnej przez tych funkcjonariuszy i zarazem przestępców.

Sytuacja taka uwidacznia także pewne idące za tym zagrożenia dla funkcjonariuszy (służb) obejmujących zainteresowaniem operacyjnym takie osoby oraz ogromne ryzyko konspiracji prowadzonych czynności. Ponadto owi funkcjonariusze-przestępcy, posiadając przykładowo dostęp do baz policyjnych i pozapolicyjnych, pod pozorem innego zainteresowania osobą, z którą prowadzą nielegalne interesy przestępcze, mogą dokonywać wszelkich sprawdzeń w rejestrach w celu potwierdzenia lub zaprzeczenia kontrwykrywczego.

Jak wynika z rozpoznania taktyki, funkcjonariusze prowadzący działalność przestępczą niejednokrotnie są przeświadczeni o istnieniu tzw. parasola nie-

¹² Przykładowo: wnioskodawca – jednostka lub komórka organizacyjna policji zlecająca czynności obserwacyjne komórce w zakresie techniki operacyjnej.

tykalności, co jest uzależnione od stanowiska zajmowanego w danej komórce. Przykładowo może ona nadzorować w ramach tzw. nadzoru instancyjnego wszystkie czynności operacyjno-rozpoznawcze na danym obszarze i tym samym posiadać pełne rozpoznanie w środowisku przestępczym.

W przypadku stosowania wobec takich funkcjonariuszy obserwacji, która może być realizowana przez inną służbę niż ta, w której są zatrudnieni, lub przez komórki spraw wewnętrznych¹³, najlepiej jeśli są one niezwiązane z danym obszarem (województwa, garnizonu, komendy, delegatury, zarządu itp.). Wykluczy to możliwość rozpoznania wywiadowcy jako funkcjonariusza, co może wiązać się z jego dekonspiracją lub ujawnieniem zaplanowanych czynności.

Fizyczne objęcie obserwacją rozpracowywanego funkcjonariusza wymaga stosowania w sposób bardzo umiarkowany powszechnie znanych metod obserwacyjnych, wykorzystania innych niż standardowe metod maskowania i legendowania. Wymaga także bieżącej kontroli pod kątem stosowania działań kontrwykrywczych przez obserwowanego funkcjonariusza, co także potwierdzi zakładaną ewentualność świadomości tego figuranta o potencjalnie wdrożonych czynnościach operacyjnych wobec jego osoby. Systematyka i zakres prowadzonej wobec niego obserwacji ułatwią określenie stałych miejsc oraz dokonanie eliminacji kontaktów osobowych, na przykład: miejsce pracy (komenda policji), kontakty (koledzy – także funkcjonariusze policji), stałe miejsce zamieszkania, ustalone pojazdy lub środki komunikacji publicznej oraz inne stałe i znane zespołowi obserwacyjnemu kontakty, miejsca oraz przedmioty.

Czynności obserwacji policyjnej mogą być także inicjowane przez funkcjonariuszy-przestępców jako element kontrwykrywczy pod pozorem realizacji czynności we własnych sprawach operacyjnych i przykładowo pojawiających się sfabrykowanych w tym celu informacjach operacyjnych. Wdrożona obserwacja może służyć ujawnieniu świadków lub osobowych źródeł informacji przekazujących dane na temat działalności przestępczej dla innych służb lub komórki spraw wewnętrznych. Ponadto może służyć do ujawnienia nowych obszarów przestępczych do objęcia: nowi dealerzy narkotykowi prowadzący samodzielnie działalność w zakresie dystrybucji środków odurzających i substancji psychotropowych, ustalona konkurencja w danej branży przestępczej itd.

¹³ W stosunku do policjantów przykładowo: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralne Biuro Antykorupcyjne lub Biuro Spraw Wewnętrznych Komendy Głównej Policji.

Czynni zawodowo funkcjonariusze prowadzący równocześnie działalność przestępczą oraz realizujący czynności policyjne starają się poprzez swoją pracę zawodową ściśle współpracować ze wszystkimi komórkami organizacyjnymi policji, w tym także spraw wewnętrznych i kontroli. Ma to służyć ewentualnej koordynacji policyjnej na danym obszarze rozpracowywania wspólnego środowiska przestępczego, przekazywaniu informacji (dezinformacji) w celu sprawdzenia zainteresowania danym miejscem lub osobą i „orientacji” o ewentualnym zainteresowaniu w nieformalnych kontaktach policyjno-towarzyskich.

Funkcja działań kontrwykrywczych w działalności przestępczej

Stosowanie omawianych działań kontrwykrywczych stanowi reakcję obronną i zapobiegającą odpowiedzialności karnej na prowadzone przez organy ścigania specjalne działania wykrywczo-dowodowe w postaci obserwacji. Czynniki warunkującymi skuteczność działań kontrwykrywczych są m.in.:

1. właściwe wyposażenie techniczne (np. skanery, zagłuszarki);
2. sytuacja operacyjna związana z prowadzoną działalnością przestępczą, która może wymagać jednorazowego zastosowania jednego rodzaju działań lub wielokrotnego użycia kombinacji wielu działań kontrwykrywczych;
3. doświadczenie i wyszkolenie przestępców w stosowaniu danego rodzaju działań;
4. czynnik szybkiego osiągnięcia celu przestępczego (im dłużej trwa działanie przestępcze, tym większe ryzyko wykrycia);
5. możliwości finansowe zorganizowanej grupy przestępczej;
6. współpraca (korupcyjna) przestępców z funkcjonariuszami mającymi dostęp do poszczególnych informacji (np. na temat zainteresowań policji, planowanych akcji, operacji itp.).

Rolą i celem działań kontrwykrywczych jest zmniejszenie skuteczności działań organów ścigania na etapie operacyjnego zbierania informacji oraz utrudnienie działań podejmowanych przez organy ścigania w fazie właściwego przekształcania materiału operacyjnego w procesowy.

Przestępczość nie jest czymś stałym, o niezmiennych cechach, przyczynach, skutkach. Jej najistotniejsze cechy to: dynamizm, zmienność, dostosowanie się do istniejących okoliczności, sytuacji społeczno-ekonomicznej czy politycznej (Mądrzejowski, Śnieżko, Majewski 2017).

Taktyka przestępcza obejmuje całą metodykę zachowań, planowania, rozpoznania, wywiadu przestępczego, organizowania kryjówek i maga-

zynów, legendowania, maskowania, zacierania śladów, różnych form prowokacji oraz realizacji wszelkich przedsięwzięć przestępczych. Powyższe czynności taktyczno-kryminalne są pewnym ewoluującym procesem samodoskonalenia przez samych przestępców.

Działania kontrwykrywcze, m.in. zakres prowadzonej obserwacji policyjnej, wchodzące w całościowy system taktyki przestępczej i związanych z nią zachowań kontrwykrywczych stosowanych przez potencjalnych figurantów, wobec których realizowane są czynności obserwacyjne, niewątpliwie należą do obszaru słabo zdiagnozowanego. Brak jest zarówno wiedzy naukowej, jak i praktycznej na ten temat wśród funkcjonariuszy służb państwowych, organów ścigania i w środowisku naukowym zajmującym się zagadnieniami dotyczącymi prawa czy bezpieczeństwa.

Bibliografia

1. (2013). Schemat ułatwiający prowadzenie działań obserwacyjnych. *e-Terroryzm.pl*, 6(18).
2. Dunaj, B., (red.). (2017). *Słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna.
3. Gołębiowski, J. (2008). *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
4. <http://monitoring24alarmy.blogspot.com/2014/12/monitoring-miejski-i-jego-wpyw-na.html> [dostęp: 4.04.2017].
5. Kosmaty, P., Kudła, J. (2012). Obserwacja – wybrane aspekty procesowe i kryminalistyczne. *Policja. Kwartalnik Kadry Kierowniczej*, 1.
6. Mądrzejowski, W., Śnieżko, S., Majewski, P. (2017). *Zwalczanie przestępczości – wybrane metody i narzędzia*. Warszawa: Editions Spotkania.
7. Niemczyk, Z. (2013). Czynności operacyjno-rozpoznawcze i możliwość wykorzystania ich rezultatów w postępowaniu karnym. *Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury*, 3(9).
8. Podsiadły, R. (2007). Okiem wielkiego brata – inwigilacja pracowników w firmie. *Hakin9*, 5.
9. Strykowski, P. (2015). Świadek incognito – algorytm postępowania. *Prokuratura i Prawo*, 12.
10. Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz. U. z 2017 r., poz. 60, tekst jedn.).
11. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2016 r., tekst jedn.).
12. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2017 r., poz. 60, tekst jedn.).
13. Wrzosek, M. (2005). *Dezinformacja jako komponent operacji informacyjnych*. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.